

УДК 343.211

DOI: 10.31359/2079-6242-2018-35-1-30

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ПОБУДОВИ САНКЦІЙ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ

О. О. Пащенко, кандидат юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Постановка проблеми. Проблема караності злочинів узагалі та підходів до побудови санкцій кримінально-правових норм зокрема є достатньо розробленою у вітчизняній правовій доктрині. Її дослідженню присвятили свої наукові праці Л. І. Аніканова, В. І. Антипов, Л. В. Багрій-Шахматов, М. І. Бажанов, О. Ф. Бантишев, І. Г. Богатирьов, О. П. Горох, Т. А. Денисова, В. П. Козирєва, М. Й. Коржанський, О. О. Книженко, В. Т. Маляренко, Н. В. Марченко, А. А. Музика, Ю. А. Пономаренко, В. М. Трубников, В. І. Тютюгін, Ю. В. Шинкарьов та інші фахівці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Водночас починаючи з 70-х рр. ХХ ст. стала активно розроблятися наукова проблема обумовленості кримінального законодавства різноманітними соціальними чинниками. Найбільший внесок у її вирішення зробили Н. Б. Алієв, Д. О. Балобанова, М. О. Беляєв, В. І. Борисов, В. К. Грищук, Н. О. Гуторова, П. С. Дагель, І. О. Зінченко, Г. А. Злобін, М. В. Карчевський, О. І. Коробєєв, В. М. Кудрявцев, С. Г. Келіна, В. В. Орехов, О. Г. Фролова, М. І. Хавронюк, П. В. Хряпінський. Слід зауважити, що абсолютна більшість названих та інших правників зосередила увагу на дослідженні соціальної обумовленості встановлення (збереження) кримінальної відповідальності за певний вид небезпечної для суспільства поведінки, і лише окремі фахівці аналізували соціальну обумовленість певних інститутів і норм Загальної частини кримінального права. Серед них слід відзначити

Ю. В. Абакумову, А. В. Горностай, О. Г. Фролову, П. В. Хряпінського, Є. В. Шевченка. При цьому лише О. Г. Фролова присвятила власне дослідження соціальної обумовленості покарання, а О. В. Дашченко, Ю. В. Єгорова, Г. Єремій, О. О. Наумов розглядали питання соціальної обумовленості окремих видів звільнення від покарання та його відбування. Водночас до комплексного аналізу соціальної обумовленості санкцій кримінально-правових норм раніше ніхто не звертався.

З огляду на викладене **метою статті** є аналіз санкцій як необхідної складової охоронних кримінально-правових норм на предмет їх відповідності найбільш характерним обставинам соціальної обумовленості таких норм.

Виклад основного матеріалу дослідження. З нашої точки зору, обов'язковими обставинами соціальної обумовленості охоронних кримінально-правових норм у цілому є: суспільна корисність, системно-правова несуперечливість, чіткість і ясність мови, історичні традиції або зміна умов життя суспільства (альтернативно), наявність можливості боротьби з діянням за допомогою кримінально-правових засобів, наявність ресурсів для здійснення кримінального переслідування, співрозмірність позитивних і негативних наслідків заборони, повнота і ненадмірність заборони, повнота складу злочину. Що ж стосується санкцій, то для побудови цієї частини норми визначальне значення мають, на наш погляд, перші три наведені обставини. Проаналізуємо їх послідовно.

Про *суспільну корисність* кримінально-правових норм можна судити навіть з назви того виду, до якого вона належить. Так, суспільна корисність охоронних норм кримінального права полягає в тому, що вони охороняють відповідні суспільні відносини від небезпечних посягань [1, с. 71, 72]. Обов'язковим елементом такої норми є санкція. Без санкції охоронна норма втрачає своє призначення.

Слід відмітити, що науковці, які у своїх дослідженнях зверталися до аналізу питання соціальної обумовленості охоронних кримінально-правових норм, як обставину такої обумовленості (фактора криміналізації) взагалі-то називали не суспільну корисність, а, навпаки, суспільну небезпечність, або ступінь суспільної небез-

печності. Вважаємо таке вирішення питання доречним лише в тому випадку, коли йде мова про небезпечність діянь, учинення яких передбачене певною нормою. Тобто для криміналізації негативного для суспільства явища кожне діяння, що входить до множини, має бути суспільно небезпечним (мати достатньо високий ступінь суспільної небезпечності). У випадку ж розгляду проблеми соціальної обумовленості кримінально-правової норми, коли мова йде про її побудову (або збереження), про суспільну небезпечність вже йтися не може, оскільки *норма не може бути «небезпечною»* як така [1, с. 72]. Важливо лише, щоб вона її (суспільну небезпечність) відзеркалювала.

Вважаємо, що кримінально-правова норма може бути визнана суспільно корисною лише за тієї умови, що в її санкції міститься покарання, яке є адекватним тому діянню, відповідальність за яке передбачена в диспозиції. Вочевидь, залежність тут така: чим більшим ступенем суспільної небезпечності характеризується діяння, що зазначене в диспозиції, тим суворішою має бути санкція. Тому можливі дві ситуації, за яких порушується розглядувана обставина соціальної обумовленості: 1) за діяння, що мають високий ступінь суспільної небезпечності, встановлюються м'якші, ніж слід, види та (або) розміри покарання, хоча положення Загальної частини КК дозволяють це зробити належним чином; 2) за діяння, що мають невисокий ступінь суспільної небезпечності, встановлюються суворіші за потрібні види та (або) розміри покарання, хоча положення Загальної частини КК, знов-таки, дозволяли передбачити їх у належному обсязі. В першому випадку суд ніяким чином не може вплинути на ситуацію і змушений призначити покарання у межах, що встановлено в санкції, хоча навіть найсуворіший із передбачених там видів у максимальному розмірі не відображає повною мірою всього ступеня суспільної небезпечності вчиненого діяння. В другому – змушений шукати підстави для призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК). Яскравим прикладом цього є ситуація, що виникла на початку 1990-х рр. в умовах гіперінфляції, коли санкція ст. 86¹ КК 1960 р. передбачала покарання у виді позбавлення волі на строк від 10 до 15 років (а до певного часу навіть смертну кару) за розкрадання державного або колективного майна на суму понад

10 000 карбованців. Вочевидь, така санкція на той час вже не кореспондувала ступеню суспільної небезпечності того діяння, що містилось у диспозиції (на відміну від ситуації, що мала місце раніше, скажімо, у 1980-ті рр.), оскільки купівельна спроможність десяти тисяч карбованців уже була значно нижчою, а санкція залишилася такою самою, як і була. За таких умов суди *масово* вдавалися до призначення покарання у розмірах, що був меншим за 10 років позбавлення волі. Це, звичайно, було справедливим і послідовним, хоча відповідна можливість призначення покарання нижче від нижчої межі розрахована на *виняткові випадки*.

З огляду на викладене, кримінально-правова норма відповідає такій обставині соціальної обумовленості, як суспільна корисність, у тому разі, коли її санкція надає суду можливість призначити винній особі необхідне і достатнє покарання *без залучення пільгових інститутів* Загальної частини. В цьому аспекті встановлення певних видів і розмірів покарання в санкції статті Особливої частини КК є обмеженням можливостей суду щодо призначення тих видів і розмірів покарань, що містить Загальна частина КК. Таке обмеження в цілому слід визнати доцільним (оскільки його відсутність узагалі може призвести до суддівського свавілля), проте не в усіх випадках воно є обґрунтованим. Зокрема, це стосується тих санкцій, де нижня межа більш суворого виду покарання є більшою, ніж у менш суворого.

Розглянемо деякі випадки таких відхилень, що, на наш погляд, *шкодять* належному застосуванню закону про кримінальну відповідальність, підривають ідею його суспільної корисності. Так, у санкціях ч. 1 ст. 315, ч. 3 ст. 342, ч. 1 ст. 365, ч. 1 ст. 370, ч. 1 ст. 375 КК передбачено два види основного покарання: обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на строк від двох до п'яти років. Із цього випливає, що більш суворе покарання із зазначених у санкціях цих норм не може бути призначене в мінімальному розмірі (1 рік), який встановлено в Загальній частині (ч. 2 ст. 63 КК), а от менш суворе може (оскільки, якщо мінімальна межа покарання не закріплюється в санкції статті Особливої частини, то вона дорівнює мінімуму, що встановлено у Загальній частині для відповідного виду покарання). Таким чином, застосовуючи названі санкції, суд може призначити обмеження волі на 1 рік, 1 рік і 2 мі-

сяці, 1 рік і 6 місяців тощо, а ось позбавлення волі на такі строки він (за загальним правилом) призначити не може. З огляду на це, вважаємо, що законодавець не зовсім послідовно підійшов до встановлення караності злочинів, передбачених ч. 1 ст. 315, ч. 3 ст. 342, ч. 1 ст. 365, ч. 1 ст. 370, ч. 1 ст. 375 КК, а значить, не зовсім коректно відобразив ступінь їх суспільної небезпечності. Приблизно така сама ситуація має місце і в санкції ч. 2 ст. 365² КК. Там (так само, як і у наведених вище випадках) обмеження волі передбачене на строк до п'яти років, а от позбавлення волі – на строк *від трьох* до п'яти років (тобто відрізняється лише нижня межа цього виду покарання). З нашої точки зору, ситуація може бути виправлена одним із двох шляхів. У санкціях названих кримінально-правових норм треба: 1) або зменшити мінімальний строк позбавлення волі з двох (а для ч. 2 ст. 365² КК із трьох) до одного року; 2) або збільшити мінімальний строк обмеження волі з одного до двох (а для ч. 2 ст. 365² КК до трьох) років. У першому випадку відповідні санкції слід викласти в такій редакції: «карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк», а в другому – «карається обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк». Такий вигляд мають, наприклад, санкції ст. 148, ч. 1 ст. 156, ч. 2 ст. 157, ч. 2 ст. 239, частин 2 і 3 ст. 369³ КК. Через названі причини потребують відповідного коригування також санкції ч. 1 ст. 404 і ч. 2 ст. 406 КК, що передбачають покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні на строк до двох років (а ч. 1 ст. 404 до того ж містить ще й службове обмеження для військовослужбовців). Мінімальний розмір цих покарань у Загальній частині встановлено в шість місяців – статті 58, 62 КК. А от позбавлення волі, як і в наведених вище прикладах, передбачено в ч. 1 ст. 404 і ч. 2 ст. 406 КК на строк від двох до п'яти років, тобто його мінімальний строк тут також перевищує той, що встановлено у Загальній частині. Як бачимо, при застосуванні цих двох санкцій суд може призначити більш м'який вид покарання у розмірі, що встановлений в Загальній частині, а от більш суворий (за загальним правилом) – ні¹.

¹ Слід зазначити, що подібні порушення проаналізованої обставини соціальної обумовленості мали місце і при формуванні санкцій ч. 1 ст. 330 та ч. 2 ст. 384 КК.

Системно-правова несуперечливість. На наш погляд, ця обставина соціальної обумовленості полягає в тому, що кримінально-правова норма не має суперечити: 1) іншим нормам кримінально-правового інституту, до якого належить досліджувана норма, 2) нормам інших кримінально-правових інститутів, 3) нормам інших галузей права, 4) нормам інших підсистем права [2, с. 80]. Найбільш яскравим прикладом порушення цієї обставини є використання у кримінально-правових нормах поняття «неоподатковуваний мінімум доходів громадян», яке вже замінено в регуляторному законодавстві на поняття «соціальна пільга» та «прожитковий мінімум на одну особу». При цьому названа вада стосується не лише санкцій (в яких закріплюється покарання у виді штрафу), а і диспозицій (де встановлюється розмір майнової шкоди).

Крім того, слід зазначити, що у санкції ст. 196 КК (у редакції від 15 квітня 2008 р.) верхня межа покарань у виді обмеження і позбавлення волі дорівнює трьом рокам. На наш погляд, це є порушенням системно-правової несуперечливості з таких міркувань. Відповідною статтею передбачено відповідальність за необережне знищення або пошкодження майна, що спричинило, зокрема, загибель людей. Водночас санкція загальної норми, що встановлює відповідальність за настання останнього наслідку (ч. 1 ст. 119 КК, а тим паче ч. 2 цієї статті), є суворішою, оскільки строк обмеження і позбавлення волі в ній – від трьох до п'яти років. Таке становище можна було б пояснити, якщо уявити, що ст. 196 КК є привілейованою нормою щодо ст. 119 КК, але це вочевидь не так. Тим більше, що перший із названих злочинів є поліоб'єктним, його конститутивною ознакою є спричинення шкоди відносинам власності, що не є характерним для ст. 119 КК. З огляду на це, санкція ст. 196 КК має бути суворішою, принаймні, за ту, що містить ч. 1 ст. 119 КК. Слід відзначити, що первісна редакція досліджуваної санкції (від 5 квітня 2001 р.) також не відповідала такій обставині соціальної обумовленості, як системно-правова несуперечливість, оскільки відрізнялася від чинної лише тим, що верхня межа покарання у виді обмеження волі встановлювалася в чотири роки.

Частина 3 ст. 321¹ КК встановлює відповідальність за фальсифікацію лікарських засобів та за обіг фальсифікованих лікарських

засобів, якщо вони спричинили, зокрема, смерть особи. Відповідна санкція передбачає можливість призначення двох основних покарань: позбавлення волі на строк від восьми до десяти років та довічного позбавлення волі. На наш погляд, тут порушено системно-правову несуперечливість, але не через можливість призначення найсуворішого виду покарання за необережний злочин, як вважає багато науковців, а зовсім з інших міркувань. Справа в тому, що згідно з ч. 1 ст. 64 КК довічне позбавлення волі призначається, якщо суд не вважає за можливе застосувати позбавлення волі на певний строк. А тому цей «певний строк» має бути таким, щоб його можна було хоча б порівняти з довічним, тобто «безстроковим» позбавленням волі. Про таку можливість, звичайно, можна вести мову лише щодо максимального розміру покарання у виді позбавлення волі на певний строк, який дорівнює п'ятнадцяти рокам (ч. 2 ст. 63 КК). З огляду на це, вважаємо, що в санкції ч. 3 ст. 321¹ КК верхня межа покарання у виді позбавлення волі на певний строк має бути не десять, а п'ятнадцять років.

Тепер спробуємо підтримати законодавця, який передбачив у досліджуваній санкції можливість призначення довічного позбавлення волі. На перший погляд, можна зрозуміти обурення правників, які бачать суттєву ваду в тому, що назване покарання передбачається за вчинення злочину, якому притаманна необережна вина щодо наслідку у вигляді смерті людини. Водночас вважаємо, що це не є порушенням такої обставини соціальної обумовленості, як суспільна корисність із таких міркувань. Партії фальсифікованих ліків можуть неконтрольовано поширюватися всією територією України і навіть потрапляти за кордон. Тому ймовірна кількість загиблих може дорівнювати десяткам і навіть сотням людей, організм яких до того ж ослаблений наявними хворобами. Через це навіть за умови необережного ставлення до таких наслідків суспільна небезпечність вчиненого конкретного злочину може бути такою, що єдиною можливим адекватним покаранням за нього буде лише довічне позбавлення волі. Інакше кажучи, на якомусь етапі, у разі настання смерті тисячного хворого, півторитисячного хворого чи, принаймні, двотисячного хворого, незважаючи на необережне ставлення до таких наслідків, суспільна небезпечність учиненого стає такою

самою, як і при умисному вбивстві двох осіб, відповідальність за яке передбачена в п. 1 ч. 2 ст. 115 КК. Питання про конкретний вимір досліджуваного наслідку, коли (з якого числа) ступінь суспільної небезпеки його спричинення стає таким самим, як і при умисному вбивстві двох осіб, є багато в чому філософським. Воно пов'язане з можливістю перетворення кількісних змін у якісні. Але в будь-якому випадку на якомусь етапі названі якісні зміни настають, а тому призначення відповідному суб'єкту покарання у виді довічного позбавлення волі виглядатиме цілком справедливим і навіть необхідним.

При цьому, на наш погляд, так само немає у санкції ч. 3 ст. 321¹ КК порушення такої обставини соціальної обумовленості, як системно-правова несуперечливість. Дійсно, жодна інша кримінально-правова норма, що встановлює відповідальність за наслідки, спричинені з необережності, не передбачає можливості призначення довічного позбавлення волі. Водночас порівняння того «заряду» суспільної небезпеки, який мають інші злочини, з тим, яким володіє фальсифікація лікарських засобів та обіг фальсифікованих лікарських засобів, на наш погляд, дозволяють обґрунтувати правоту законодавця. Так, скажімо, у разі вкрай малої моральної, але все ж таки можливої ситуації зіткнення трьох автобусів, де загинуть усі пасажери (ч. 3 ст. 286 КК), кількість жертв все ж таки є обмеженою, порівняно, наприклад, із тією кількістю жертв, що можуть статися внаслідок зіткнення двох пасажирських поїздів, суден, літаків (ст. 276 КК). Однак і в останньому випадку кількість потерпілих все одно не є безмежною. Кількість потенційних потерпілих обмежується тими, хто перебуває в транспортному засобі або знаходяться в тому місці, де відбувається катастрофа. Для злочину, передбаченого ч. 3 ст. 321¹ КК, такої межі може й не бути – в тому разі, коли партії смертельно небезпечних фальсифікованих ліків розвозяться по різних районах, областях, регіонах України, і тим паче, поставляються на експорт за кордон. Звичайно, такі масові отруєння фальсифікованими ліками, внаслідок яких настає загибель більше тисячі потерпілих, не можуть бути типовим і навіть відносно поширеним наслідком цього злочину. Водночас, на відміну від інших згаданих випадків, вони все ж таки можливі.

Викладене, з нашої точки зору, переконує в обґрунтованості передбачення такого виду покарання, як довічне позбавлення волі, в санкції ч. 3 ст. 321¹ КК. Це, однак, не свідчить про необхідність його широкого застосування на практиці, а тим більше про призначення в кожному випадку кваліфікації за відповідною кримінально-правовою нормою. Як уже зазначалося, ч. 1 ст. 64 КК установлює, що довічне позбавлення волі призначається, якщо суд не вважає за можливе застосувати позбавлення волі на певний строк.

Чіткість і ясність мови. Загальновідомо, що дефекти норм можуть полягати у відсутності необхідної чіткості, визначеності правових приписів. Це зумовлює низьку ефективність таких норм навіть в умовах бездоганної роботи правозастосовних органів. Мовний вираз правової норми має відповідати трьом основним вимогам – бути точним, лаконічним, зрозумілим [3, с. 115, 116; 4, с. 17, 18]. Водночас аналіз санкцій чинного КК України свідчить про наявність відхилень від названих вимог. Так, у санкціях ст. 218¹, ч. 1 ст. 267¹ КК мінімальний строк покарання у виді обмеження та позбавлення волі (один рік) збігається з мінімальним строком, установленим для цих видів покарання у Загальній частині (ч. 1 ст. 61, ч. 2 ст. 63 КК). За таких умов указівка в цих санкціях на нижню межу покарання виглядає зайвою і порушує вимогу чіткості мови закону. Санкція ч. 1 ст. 369³ КК, зокрема, передбачає покарання у виді обмеження волі строком *від одного* до трьох років, а санкція ч. 4 ст. 197¹ КК – позбавлення волі на строк *від одного* до трьох років. Тут, як бачимо, також нижня межа покарання дорівнює тій, що встановлена у Загальній частині. Така сама ситуація має місце й у санкціях частин 1 і 3 ст. 158, частин 2–4 ст. 160, ч. 1 ст. 321², ч. 1 ст. 376¹ КК, де передбачено додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк *від одного* до трьох років. Відповідний мінімальний розмір повторює той, що міститься у Загальній частині для цього виду покарання (ч. 1 ст. 55 КК). Водночас в абсолютній більшості санкцій законодавець не зазначає мінімальний розмір покарання, якщо він дорівнює тому розміру, що встановлено для нього в Загальній частині (ст. 117, ч. 1 ст. 133, ч. 1 ст. 135, ст. 196, ч. 1 ст. 311 та ін.).

Частина 2 ст. 299 КК установлює, що відповідне діяння «карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років». Таке формулювання порушує вимогу чіткості закону, тим паче, в інших санкціях, де різні покарання передбачено на однаковий строк, законодавець двічі цей строк не вказує, а зазначає для подальшого виду покарання «на той самий строк». Для прикладу можна навести санкції ч. 2 ст. 137, ст. 141, ч. 2 ст. 301, ч. 2 ст. 302, ч. 1 ст. 346 КК та багато інших.

Санкція ч. 1 ст. 205 КК передбачає, що відповідне діяння «карається штрафом від п'ятисот *неоподатковуваних мінімумів* доходів громадян до двох тисяч *неоподатковуваних мінімумів* доходів громадян». Ця санкція переобтяжена зайвими словами, у ній двічі називається одиниця виміру покарання. Тому в першому із цих випадків указівку на нього слід виключити, сформувавши санкцію у такий спосіб: «карається штрафом від п'ятисот до двох тисяч *неоподатковуваних мінімумів* доходів громадян». Це приведе до узгодження названої санкції із положеннями інших, де законодавець зазначає одиницю виміру одного і того самого покарання лише один раз (наприклад, ч. 2 ст. 205, ч. 1 ст. 210, ч. 1 ст. 216, ч. 1 ст. 232¹, ч. 1 ст. 296 та ін.).

Частина 1 ст. 213 КК передбачає, зокрема, покарання у виді *обмеження волі на строк до одного року*. Таке формулювання порушує чіткість мови закону, оскільки мінімальна межа цього виду покарання, встановлена в Загальній частині, дорівнює саме одному року (ч. 2 ст. 61). Тому в якомусь іншому розмірі суд призначити це покарання не має підстав. Для усунення наявного в санкції ч. 1 ст. 213 КК недоліку слід сформулювати відповідне покарання у такий спосіб: «карається обмеженням волі на строк один рік».

Висновки. Викладене дозволяє стверджувати, що санкції чинного законодавства України про кримінальну відповідальність містять непоодинокі випадки порушення таких обставин соціальної обумовленості, як суспільна корисність, системно-правова несуперечливість та чіткість і ясність мови. З метою удосконалення санкцій пропонуємо внести такі зміни до КК України:

– у санкції ч. 3 ст. 321¹ слова «до десяти років» замінити на «до п'ятнадцяти років»;

– в абзацах 2 частин 1, 3 ст. 158, частин 2–4 ст. 160, ч. 4 ст. 197¹, ст. 218¹, ч. 1 ст. 267¹, ч. 1 ст. 321², ч. 1 ст. 369³, ч. 1 ст. 376¹ слова «від одного» виключити;

– абз. 2 ч. 2 ст. 299 КК викласти у такий спосіб: «карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк»;

– абз. 2 ч. 1 ст. 205 КК викласти у такий спосіб: «карається штрафом від п'ятисот до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян»;

– в абз. 2 ч. 1 ст. 213 КК замість слів «обмеженням волі на строк до одного року» передбачити: «обмеженням волі на строк один рік».

Перспективи подальших наукових розвідок убачаються в необхідності побудови комплексної теорії соціальної обумовленості побудови санкцій кримінально-правових норм.

Перелік літератури

1. Пашченко О. О. Суспільна корисність кримінально-правових норм. *Вісн. Луган. держ. ун-ту внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 1. С. 71–81.

2. Пашченко О. О. Значення системи права і системи законодавства для з'ясування соціальної обумовленості кримінально-правових норм. *Вісн. Асоц. кримін. права України*. 2015. № 1 (4). С. 71–81. URL: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/4/3.pdf (дата звернення: 10.07.2015).

3. Козаченко И. Я. Язык – душа и совесть уголовного закона. *Правоведение*. 2003. № 2. С. 109–116.

4. Архипцев Н. И. Проблемы теоретического моделирования уголовного законодательства. *Наук. зап. Харків. екон.-прав. ун-ту: Право, економіка, гуманітаристика*. 2004. № 1. С. 15–21.

Транслітерація переліку літератури

1. Pashchenko, O. O. Suspilna korisnist kriminalno-pravovih norm. *VIsn. Lugan. derzh. un-tu vnutr. sprav im. E. O. Didorenka*. 2017. № 1, 71–81 [in Ukrainian].

2. Pashchenko, O. O. Znachennya sistemy prava i sistemy zakonodavstva dlya z'yasuvannya sotsialnoyi obumovlenosti kriminalno-pravovih norm. *Visn. Asots. kriminal. prava Ukrayiny*. 2015. # 1 (4), 71–81 [in Ukrainian] URL: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/4/3.pdf (data zvernennya: 10.07.2015).

3. Kozachenko, I. Ya. Yazyik – dusha i sovest ugolovnoho zakona. *Pravovedenie*. 2003. №2, 109–116 [in Russian].

4. Arhiptsev, N. I. Problemyi teoreticheskogo modelirovaniya ugolovnoho zakonodatelstva. *Nauk. zap. Hark. ekonomiko-prav. un-tu: Pravo, ekonomika, gumanitaristika*. 2004. № 1, 15–21 [in Russian].

Пащенко О. О. Соціальна обумовленість побудови санкцій кримінально-правових норм

Стаття присвячена дослідженню соціальної обумовленості побудови санкцій кримінально-правових норм. Послідовно проаналізовано такі обставини соціальної обумовленості, як суспільна корисність, системно-правова несуперечливість, чіткість і ясність мови. Встановлено, що санкції чинного законодавства України про кримінальну відповідальність містять непоодинокі випадки порушення названих обставин. На підставі проведеного дослідження сформульовано пропозиції щодо внесення відповідних змін до Кримінального кодексу України.

Зроблено висновок, що кримінально-правова норма відповідає такій обставині соціальної обумовленості, як суспільна корисність, у тому разі, коли її санкція надає суду можливість призначити винній особі необхідне і достатнє покарання без залучення пільгових інститутів Загальної частини. В цьому аспекті встановлення певних видів і розмірів покарання в санкції статті Особливої частини КК є обмеженням можливостей суду щодо призначення тих видів і розмірів покарань, що містить Загальна частина КК. Таке обмеження в цілому слід визнати доцільним (оскільки його відсутність узагалі може призвести до суддівського свавілля), проте не в усіх випадках воно є обґрунтованим. Зокрема, це стосується тих санкцій, де нижня межа більш суворого виду покарання є більшою, ніж у менш суворого.

Показано, що найбільш яскравим прикладом порушення системно-правової несуперечливості є використання у кримінально-правових нормах поняття «неоподатковуваний мінімум доходів громадян», яке вже замінено в регуляторному законодавстві на поняття «соціальна пільга» та «прожитковий мінімум на одну особу». При цьому названа вада стосується не лише санкцій (в яких закріплене покарання у виді штрафу), а і диспозицій (де встановлюється розмір майнової шкоди).

Ключові слова: соціальна обумовленість, кримінально-правова норма, санкція, суспільна корисність.

Пащенко А. А. Социальная обусловленность построения санкций уголовно-правовых норм

Статья посвящена исследованию социальной обусловленности построения санкций уголовно-правовых норм. Последовательно проанализированы такие обстоятельства социальной обусловленности, как общественная полезность, системно-правовая непротиворечивость, четкость и ясность языка. Установлено, что санкции действующего законодательства Украины об уголовной ответственности содержат отдельные случаи нарушения названных обстоятельств. На основании проведенного исследования сформулированы предложения по внесению соответствующих изменений в Уголовный кодекс Украины.

Сделан вывод, что уголовно-правовая норма соответствует такому обстоятельству социальной обусловленности, как общественная полезность, в том случае, если ее санкция предоставляет суду возможность назначить виновному лицу необходимое и достаточное наказание без применения льготных институтов Общей части. В этом аспекте установление определенных видов и размеров наказания в санкции статьи Особенной части УК является ограничением возможностей суда по назначению тех видов и размеров наказаний, которые содержит Общая часть УК. Такое ограничение в целом следует признать целесообразным (поскольку его отсутствие вообще может привести к судебскому произволу), однако не во всех случаях оно является обоснованным. В частности, это касается тех санкций, где нижняя граница более строгого вида наказания является большей, чем у менее строгого.

Показано, что наиболее ярким примером нарушения системно-правовой непротиворечивости является использование в уголовно-правовых нормах понятия «необлагаемый минимум доходов граждан», которое уже заменено в регуляторном законодательстве понятиями «социальная льгота» и «прожиточный минимум на одно лицо». При этом названный недостаток касается не только санкций (в которых закреплено наказание в виде штрафа), но и диспозиций (где устанавливается размер имущественного вреда).

Ключевые слова: социальная обусловленность, уголовно-правовая норма, санкция, общественная полезность.

Pashchenko O. O. Social conditionality of construction of sanctions of criminal-law norms

The article is devoted to research of social conditionality of construction of sanctions of criminal law norms. It was made sequential analysis of such circumstances of social conditionality as public utility, systemic and legal consistency, clearness and clarity of language. It has been established that sanctions of the current legislation of Ukraine of criminal liability contain not a single one cases of violation of the mentioned circumstances. On the basis of the study, the proposals to make appropriate amendments to the Criminal Code of Ukraine were made.

It is concluded that a criminal law norm corresponds to such a condition of social conditioning as a public utility, in the case where its sanction gives to court an opportunity to assign a necessary and sufficient punishment to a guilty person without involving

privileged institutions of the General Part. In this aspect, establishment of certain types and sizes of punishment in sanctions of the articles of the Special Part of the Criminal Code is restriction of the court's ability to appoint those types and sizes of punishments, which contains the General Part of the Criminal Code. In general, such a limitation should be considered appropriate (since its absence generally can lead to judicial arbitrariness), but it is justified not in all cases. In particular, this applies to the sanctions where the lower limit of a more severe type of punishment is greater than that of the less severe.

It is shown that the most striking example of the violation of systemic and legal inconsistency is use of the notion «tax-free minimum individual income» in criminal law, which has already been replaced by the concept of «social privilege» and «subsistence minimum per person» in the regulatory legislation. At the same time, the specified defect refers not only to sanctions (which impose a penalty in the form of fines), but also dispositions (where the amount of property damage is set).

Key words: *social conditionality, criminal law, sanction, public utility.*

Рекомендовано до опублікування на засіданні сектору кримінально-правових проблем боротьби зі злочинністю НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (протокол № 5 від 05.05.2018 р.).

Рецензент – доктор юридичних наук, професор Борисов В. І.